DOI: 10.69085/afp20265243

ФОРМИРАНЕ НА КУЛТУРА НА РЕЧЕВО ОБЩУВАНЕ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Десислава Апостолова
desislava.apostolova@uni-plovdiv.bg

Резюме: *В настоящата статия се изследват уменията на децата за диалогична свързана реч според изискванията на речевия етикет. Цел на изследването: да се проучи и анализира ролята на думите и изразите за учтивост при формирането на култура на речевото общуване при 6 – 7-годишните деца и да се установят ефективни методи за тяхното усвояване и използване в диалогичната свързана реч. Задачи на изследването: 1. Да се направи теоретично проучване, свързано с културата на речевото общуване в предучилищна възраст; 2. Да се проведе интервю с деца от предучилищна възраст относно използването на стандартни думи и изрази за поздрав, молба, извинение, запитване, благодарност и сбогуване. Анализът на резултатите от проведеното изследване показва, че повечето от децата използват думи и изрази за учтивост в общуването, но има и деца, които не ги използват. Комуникативните ролеви игри и игрови упражнения се установяват като ефективни методи и средства за усвояването и използването на думи и изрази за учтивост в диалогичната свързана реч.*

Ключови думи: *култура на речево общуване, думи и изрази за учтивост, словесни етикетни формули, предучилищна възраст*

FORMATION OF A CULTURE OF SPEECH COMMUNICATION IN PRESCHOOL AGE

Desislava Apostolova
desislava.apostolova@uni-plovdiv.bg

Abstract: *This article examines children`s skills in dialogic connected speech according to the requirements of speech etiquette. The*

aim of the study: to study and analyze the role of polite words and expressions in the formation of a culture of speech communication in 6 – 7-year-old children and to establish effective methods for their acquisition and use in dialogic connected speech. The research objectives are: 1. To conduct a theoretical study related to the culture of speech communication in preschool age; 2. To conduct an interview with preschool children regarding the use of standard words and expressions for greeting, requesting, apologizing, inquiring, thanking and saying goodbye. The analysis of the results of the study shows that most of the children use polite words and expressions in communication, but there are also children who do not use them. Communicative role-playing games and game exercises are been established as effective methods and means for the acquisition and use of polite words and expressions in dialogical connected speech.

Keywords: *culture of speech communication, polite words and expressions, verbal etiquette formulas, preschool age*

Увод

Културата на речевото общуване позволява на човек да изразява правилно своите мисли, чувства и желания, както и да проявява възпитание и уважение към събеседника. В предучилищна възраст се изграждат основите на културата на речевото общуване, които оказват влияние върху всички следващи етапи на развитие, образование и социализация на личността. Да проявява култура на речево общуване означава детето да използва подходящи думи и изрази, за да покаже учтивост и уважение в процеса на общуване с околните. Децата се запознават със словесните етикетни формули за поздрав, молба, благодарност и извинение още в ранното детство от своите родители, възрастните, с които общуват, и примера, който те им дават. А след постъпването в детската градина те би следвало да ги използват ежедневно в общуването както с връстниците, така и с учителите.

„Общуването с възрастните в ранна възраст е един от непосредствените инструменти, с които разполагаме, за да подпомогнем развитието“ (Гинина, 2023, с. 7). Една от целите на образователно направление „Български език и литература“ е „да се осигурят условия за стимулиране на детето към говорене и слушане“, като то

проявява култура на речево общуване (МОН, 2016, с. 10). Очакваните резултати са свързани с това детето да „разбира и употребява стандартни думи, използвани в комуникацията (поздрави, извинения, благодарности); участва в диалог; проявява култура на речево общуване, като изслушва събеседника“ (МОН, 2016, с. 11).

Терминът „общуване“ се използва като синоним на комуникация, с него се обозначават всички видове човешки взаимоотношения (Даскалова, Балабанова, Златева, 1998). М. С. Каган (1988) разглежда основните различия между понятията „общуване“ и „комуникация“. Първото различие е това, че общуването има „прагматичен, материален и духовно-информационен характер, докато комуникацията представлява чисто информационен процес“, а втората разлика се състои в това, че в общуването отношението към другия и като към субект „няма отправител и получател на съобщението – има събеседници, съучастници в общата работа, а в комуникацията ... информацията тече в една посока“ (Каган, 1988, цитирано по Даскалова, Балабанова, Златева, 1998, с. 51).

Според В. Петрова в целенасоченото, системно общуване детето трябва преди всичко да се ориентира в културата на речта и стилистиката, за да изпълни достъпни задачи по свързана реч. „Културата на общуване се превръща в обект на опознаване преди всичко чрез споделяне на мисли за примери на изказвания, в които са спазени правилата за изразяване на различни емоционални състояния, нравствени отношения, волеви изпитания и пр. Представата за култура на речта се уточнява чрез примери на произведения от художествената литература за деца, конкретизираща нейното богатство, изразителност, точност, правилност и т.н.“ (Петрова, 2003, с. 16).

В понятието ***култура на речевото общуване*** се включват както общият тон на детската реч, така и някои навици в речевото поведение на детето при общуване. Още от ранна детска възраст трябва да се формира при децата приветлив тон на разговор с околните, а при по-големите деца – навици за културно поведение при общуването (Даскалова и др., 2012).

Задачите за формиране на култура на речево общуване са тясно свързани с тези за развитие на свързаната реч: формиране на граматически правилна реч; обогатяване на детския речник; развитие на комуникативните умения; възпитаване на речев етикет (използване на словесни етикетни формули и проява на уважение към

другите). Речевият етикет е част от културата на речево общуване и би следвало постепенно да се усложнява като форма и съдържание в различните възрастови групи. Ако децата не усвоят добре речевия етикет, няма как да се формира пълноценна култура на речевото общуване.

При формирането на култура на речево общуване важно значение има овладяването на речевия етикет като съвкупност от правилата за речево поведение, отнасящи се до отношението към другите. Най-важна роля в „етикетното изразяване на отношение към хората има речта. Известно е значението на специалните словесни етикетни формули за изразяване на вежливост в отношението към другите от типа на *Здравейте!, Моля!, Ако обичате!, Заповядайте!, Лека нощ!* и т.н." (Даскалова и др., 2012, с. 247). Специално място в етикета заема и обръщението на *Вие* и *ти*. Чрез използването на естествени комуникативни ситуации, също така и чрез организиране на специални речеви ситуации и комуникативни ролеви игри децата усвояват по-лесно тези етикетни словесни формули и ги употребяват активно в речта си с подходящ тон, поза, мимики и жестове (Даскалова и др., 2012).

Методика на изследването

Цел на изследването: Да се проучи и анализира ролята на думите и изразите за учтивост при формирането на култура на речевото общуване при 6 – 7-годишните деца и да се установят ефективни методи за тяхното усвояване и използване в диалогичната свързана реч.

Задачи на изследването

1. Да се направи теоретично проучване, свързано с културата на речевото общуване в предучилищна възраст;
2. Да се проведе интервю с деца от предучилищна възраст относно използването на стандартни думи и изрази за поздрав, молба, извинение, запитване, благодарност и сбогуване.

Обект: Културата на речево общуване на 6 – 7-годишното дете.

Предмет: Процесът на формиране на култура на речево общуване чрез усвояване и употребяване на думи и изрази за учтивост от 6 – 7-годишните деца.

Критерии и показатели:

1. Критерий 1. Разбиране на значението на учтивите думи и изрази за общуване. **Показатели:**

1.1. Назовава учтиви думи и изрази за поздрав и сбогуване.

1.2. Назовава учтиви думи и изрази за молба, извинение, запитване и благодарност.

2. Критерий 2. Употребяване на думи и изрази за учтивост в подходящи ситуации при общуване с деца и възрастни.

Показатели:

2.1. Употребява учтиви думи и изрази за поздрав и сбогуване.

2.2. Употребява учтиви думи и изрази за молба, извинение, запитване и благодарност.

3. Критерий 3. Проявяване на уважително отношение към събеседника в процеса на общуване.

Показатели:

3.1. Назовава учтиви форми за обръщение към другите в процеса на общуване.

3.2. Употребява учтиви форми за обръщение към другите в процеса на общуване.

За осъществяването на поставените цели и задачи се използва методът интервю. Чрез въпросите, включени в интервюто, се цели получаване на информация относно употребяването на думи и изрази за учтивост от децата в ежедневното общуване както с възрастните, така и с връстниците.

Изследването се проведе през месец май 2026 година в град Пловдив. Интервюто се проведе с 56 деца на възраст 6 – 7 години.

Анализ на резултатите от проведеното интервю

На въпроса *„Какво означава да сме учтиви?“* 56% от децата отговарят с думите *„не знам“*, а останалите дават различни отговори: *„да сме добри с хората“* (18%); *„да даваш на другите, да споделяш“* – (10%); *„да си учтив с някой“; „да отстъпваш на другите, да даваш път на някой“; „да помагаме на другите“; „да си мил с другите“; „да общуваме“; „да изслушваме госпожата“.*

„Да бъдеш учтив означава да си добър! Да подаряваш усмивка на всеки. Да казваш „извинявай“ и „съжалявам“, „благодаря“ и „моля“. Да играеш честно. Да уважаваш другите деца“ (Басарова, 2020, с. 7).

На въпроса *„Как поздравяваш учителката си, когато идваш всяка сутрин в детската градина?“*, децата, отговарят, че използват изразите: *„Добро утро!“* (64%), *„Добър ден!“* (20%) и *„Здравей!“* (16%).

Данните от Диаграма 1 показват, че преобладаващата част от децата използват учтиви думи и изрази при необходимост от помощ в процеса на общуване. На въпроса *„Какви думи използваш, когато искаш някой да ти помогне за нещо?“*, 59% от децата отговарят с учтивия израз *„Може ли да ми помогнеш?“*, 25% от децата използват израза *„Моля, помогни ми!“,* 14% от децата дават следните отговори: *„Ела да ми помогнеш!“* или *„Помощ!“*, а 2% от децата не се сещат за подходящ отговор.

Диаграма 1. Думи и изрази, използвани от децата при отправяне на молба

На въпроса *„Какви думи използваш, когато някой поиска нещо от теб?“*, децата, участвали в интервюто, дават много различни отговори. Най-голям процент от децата (57%) използват израза *„Заповядай!“*, 14% от децата не използват конкретни думи и изрази, а останалата част от децата дават отговори като: *„Може да*

си поиграеш малко!“; *„Това е за теб!“*; *„Добре, ще ти го дам!“*; *„Ето!“* и т.н.

Данните от Диаграма 2 показват, че почти всички деца, взели участие в интервюто, знаят как да изразяват благодарност в процеса на общуване. На въпроса *„Какви думи използваш, когато някой ти помогне или ти даде нещо, което ти си поискал от него?“*, 91% от децата отговарят с израза *„Благодаря!“*, а останалите 9% от децата не посочват конкретен или подходящ отговор на този въпрос.

Диаграма 2. Думи и изрази, използвани от децата за изразяване на благодарност

Данните от Диаграма 3 показват, че почти всички деца, участвали в интервюто, използват стандартни думи и изрази за извинение в диалогичната свързана реч. На въпроса *„Какви думи използваш, когато обидиш или нараниш някого и след това съжаляваш?“* 77% от децата отговарят с израза *„Извинявай!“*, 20% от децата отговарят с израза *„Съжалявам!“*, а останалите 3% отговарят по следния начин: *„Без да исках!“* и *„Добре ли си?“*.

На въпроса *„Какво казваш на учителката си, когато си тръгваш от детската градина?“* 57% от децата отговарят с израза *„Довиждане!“*, а 43% от децата – с думата *„чао“*.

Диаграма 3. Думи и изрази, използвани от децата за изразяване на извинение

Е. Чернева споделя, че често в педагогическата ситуация по български език се чува въпросът: *„Защо „вълшебните думи“ са важни, когато разговаряме?“* (Чернева, 2025, с. 60). Необходими са разнообразни методически похвати, които да превръщат думите в устойчиви елементи в речта, така че детето да ги използва в комуникативни ситуации, така че да бъде разбрано от другите. „Но за успешност в общуването е необходимо детето не само да познава значението на отделните думи, но и възможните начини за свързването им в групи, които придават по-точен смисъл на речта“ (Чернева, 2025, с. 60).

На Диаграма 4 са представени отговорите на децата на въпроса: *„Какви „вълшебни думи“ знаеш?“* 71% от децата назовават думата *„благодаря“*, 68% от децата назовават думата *„моля“*, 36% от децата назовават думата *„заповядай“*, 30% от децата назовават думата *„извинявай“*, 21% от децата назовават израза *„Може ли?“*, 11% от децата назовават думата *„съжалявам“*, 11% – не посочват определени думи или изрази.

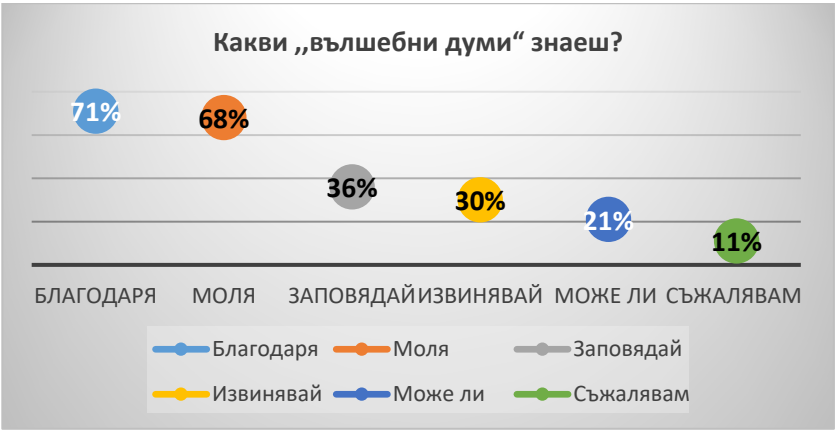

Диаграма 4. „Вълшебни думи“, познати на децата

Анализът на отговорите на въпроса *„Какви вълшебни думи знаеш?“* показва, че повечето деца познават и назовават основните думи и изрази за учтивост. Най-често използваните думи за учтивост са: *„благодаря“* и *„моля“*. Резултатите показват, че повечето от децата познават значението на думите и изразите за учтивост и ги използват в диалогичната свързана реч.

Анализът на получените резултати показва, че по-голямата част от децата използват думи и изрази за учтивост в ежедневното общуване, но има и деца, които все още не ги употребяват. Това показва, че при по-голямата част от децата са формирани умения за използване на етикетни формули за изразяване на вежливост в общуването с околните, но все пак се забелязва необходимост от установяване на ефективни методи за формиране на култура на речевото общуване в предучилищна възраст.

Методи за формиране на култура на речево общуване чрез думи и изрази за учтивост

Г. Данчева изтъква пригодността на игрите и игровите упражнения да активизират и усъвършенстват специфични комуникативни умения, необходими за общуването в естествени житейски условия. Като педагогическо средство игрите с театрални характеристики изграждат комплекс от качества, необходими на детето, за да усвои сложните механизми на общуването (Данчева, 2009).

Според Ф. Даскалова, М. Балабанова и С. Златева речевото общуване е твърде сложно по своята структура и психологическия си механизъм, а като се има предвид, че речевата активност по своята същност е вид „социализация на речевата дейност“, се предполага, че най-голямо значение за обучението по български език ще имат „ролевите комуникативни игри“. Тези игри дават възможност за „овладяване на речевите умения като форма на речевия етикет, в който е отразена културата на народа“ (Даскалова, Балабанова, Златева, 1998, с. 35). В ролевите комуникативни игри се извършва най-пълна социализация на речевата дейност, при тях децата се запознават с „формулите на речевия етикет“ в най-различни комуникативни ситуации, както и овладяване на навици за устна разговорна реч в зависимост от целите на комуникация (напр. приветствие, благодарност, извинение, обръщение, молба и др.). Чрез използването на ролевите комуникативни игри се формират както нравствени отношения, така и култура на общуването (Донская, 1984, цитирано по Даскалова, Балабанова, Златева, 1998, с. 35).

Комуникативните игри имат голямо значение за езиковото обучение, защото основната цел, мотив, правило и съдържание на играта „се заключават в съблюдаването от страна на играещите на известни *норми на речевото общуване*“ (Даскалова, Коджабашева, Колева, 1988, с. 15). Именно ролевите комуникативни игри предлагат най-голяма възможност за овладяване на речевите умения като форма на речевия етикет, в който е отразена културата на народа. Целта на използването на ролевите комуникативни игри в обучението по български език „трябва да бъде активизацията на усвоените формули на речевия етикет в разнообразни комуникативни ситуации, както и овладяването на навици за устна разговорна реч, съобразена със социалния статус на адресата и с мотивите и целите на комуникацията (приветствие и поздравление, пожелание, благодарност, извинение и т.н.)“ (Даскалова, Коджабашева, Колева, 1988, с. 16).

Ф. Даскалова предлага игра „В магазина“, чиито дидактични задачи са свързани със „затвърждаване на уменията за диалогична свързана реч – активизация на усвоените формули на речевия етикет, изразяващи поздрав, молба, извинение, запитване, благодарност, сбогуване, както и с „възпитаване култура на речевото поведение – вежлив тон, подходяща поза, умерени жестове и мимики“

(Даскалова, Коджабашева, Колева, 1988, с. 31). Г. Данчева представя игра, чиято цел е развитие на вниманието и на способността на децата да действат съобразно определени правила. Игровите действия са свързани с това децата да учат педагога, който е в ролята на дете, да бъде вежлив. Педагогът обсъжда с децата кои са „вълшебните думи“ – те показват уважение към човека и го предразполагат към говорещия (Данчева, 2009).

Заключение и изводи

Формирането на култура на речево общуване в предучилищна възраст изгражда у децата увереност при общуването с връстници и възрастни, улеснява социалната адаптацията и е от съществено значение за цялостното развитие на децата. Словесните етикетни формули за изразяване на вежливост имат съществена роля за формирането на култура на речевото общуване при 6 – 7-годишните деца. Анализът на резултатите от проведеното изследване показват, че повечето от децата използват думи и изрази за учтивост в общуването с околните. Чрез игри и игрови упражнения, както и примера на възрастните, децата се учат да изразяват правилно мислите и желанията си, да изслушват събеседника и да взаимодействат успешно в социалната среда. Комуникативните игри и игрови упражнения се установяват като ефективни методи и средства за усвояването и използването на думи и изрази за вежливост в диалогичната свързана реч.

Литература

1. **Басарова, Н. (2020).** Детска академия за добри обноски. Софт-Прес, София. (Basarova, N., 2020. Detska academia za dobri obnoski. SoftPres, Sofia.)
2. **Гинина, Б. (2023).** Общуване и комуникативно развитие на детето. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“, 140 с., ISBN 978-619-202-881-7. (Ginina, B. (2023). Obshtuvane i komunikativno razvitie na deteto. Plovdiv, UI “Paisii Hilendarski”, 140 p., ISBN 978-619-202-881-7.)
3. **Даскалова, Ф., Коджабашева, С., Колева, И. (1988).** Дидактични игри за обучението по роден език в детската градина. Печатна база при ВПИ – Благоевград. (Daskalova, F., Kodzhabasheva, S., Koleva, I., 1988. Didaktichni igri za

obuchenieto po roden ezik v detskata gradina. Pechatna baza pri VPI – Blagoevgrad.)

4. **Даскалова, Ф., Балабанова, М., Златева, С. (1998).** Игра, общуване, език. УИ „Неофит Рилски“, Благоевград. (Daskalova, F., Balabanova, M., Zlateva, S., 1998. Igra, obshtuvane, ezik. UI „Neofit Rilski", Blagoevgrad.)
5. **Даскалова, Ф., Терзиева, М., Петрова, В., Танева, К., Илиева, Ц. (2012).** Методика за развитие на речта и овладяване на българския език в детската градина. МАКРОС, Пловдив. (Daskalova, F., Terzieva, M., Petrova, V., Taneva, K., Ilieva, Ts., 2012. Metodika za razvitie na rechta i ovladyavane na balgarskia ezik v detskata gradina. MAKROS, Plovdiv.)
6. **Данчева, Г. (2009).** 373 Комуникативни игри в детската градина. Издателство „СЛОВО“ – Велико Търново. (Dancheva, G., 2003. 373 Komunikativni igri v detskata gradina. Izdatelstvo „SLOVO“ – Veliko Tarnovo.)
7. **МОН (2016).** Наредба № 5 за предучилищното образование. София, https://www.mon.bg/regulation/naredba-%e2%84%96-5-ot-03-06-2016-g-za-preduchilisthnoto-obrazovanie/ (последен достъп – 29.05.2026 г.) (MON, 2016. Naredba № 5 za preduchilishtnoto obrazovanie https://www.mon.bg/regulation/naredba-%e2%84%96-5-ot-03-06-2016-g-za-preduchilisthnoto-obrazovanie/ (posleden dostap – 29.05.2026 g.)
8. **Петрова, В. (2003).** Моливко. Родна реч в детската градина. Книга за учителя. Издателство „СЛОВО“ – Велико Търново. (Petrova, V., 2003. Molivko. Rodna rech v detskata gradina. Kniga za uchitelia. Izdatelstvo „SLOVO“ – Veliko Tarnovo.)
9. **Чернева, Е. (2025).** Словосъчетанието – необходим етап в процеса на изграждане на граматическия строй на детската реч. В: Годишник на Пловдивския университет, Педагогически факултет, том IV, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 58 – 69, ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online). (Cherneva, E., 2025. Slovosachetanieto – neobhodim etap v protzesa na izgrazhdane na gramaticheskia stroi na detskata rech. V: Godishnik na Plovdivskia universitet, Pedagogicheski fakultet, tom IV, Universitetsko izdatelstvo „Paisii Hilendarski", s. 58 – 69. ISSN 2815-4134 (Print), ISSN 2815-4487 (Online).)